

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในประเทศไทย

การศึกษาครั้งนี้ วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของวัดท่าพุฒ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมาและแนวคิดการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านตามลำดับดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในประเทศไทย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

จากการประมวลแนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน รายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑) ความหมายของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

จากการทบทวนความหมายเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน มีนักวิชาการทั้งของไทยและของต่างประเทศ ได้ให้ธรรดาธิบายไว้แตกต่างกัน และสอดคล้องกันไปแต่ละมิติ ของผู้ที่มีมุมมองของแต่ละท่าน ในที่นี้ผู้วิจัยของเสนอรายละเอียดความหมายพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ดังต่อไปนี้

"พิพิธภัณฑ์" ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ บัญญัติไว้ว่าหมายถึง "สิ่งของต่างๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นต้น" ในพจนานุกรม ปี พ.ศ.๒๕๔๓ นี้ ปรากฏแค่เพียงคำว่า "พิพิธภัณฑ์"

เท่านั้น ยังไม่มีการบัญญัติคำว่า "พิพิธภัณฑ์สถาน" ไว้แต่อย่างใด ส่วนคำว่า "พิพิธภัณฑ์สถาน" นั้น มาปรากฏขึ้นในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ มีความหมายแตกต่างหากจากคำว่าพิพิธภัณฑ์ที่ยังคงใช้ความหมายเดิมของปี พ.ศ.๒๕๔๓ ซึ่งพจนานุกรมฉบับปี พ.ศ.๒๕๒๕ นี้ให้ความหมายของ คำว่า พิพิธภัณฑ์สถานไว้ว่าหมายถึง "สถาบันถาวรที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่างๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียนและก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ" ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๔๒

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้รวมความหมายของคำว่า "พิพิธภัณฑ์" และ "พิพิธภัณฑ์สถาน" เข้าเป็นความหมายเดียวกัน หมายถึง "สถานที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่างๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ" นอกจากคำว่า “พิพิธภัณฑ์สถาน” จะเป็นคำที่ปรากฏ

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๙.

ในพจนานุกรมแล้วยังพบคำนี้ในหนังสือสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒๑ (พายุ-ภักดี) พ.ศ.๒๕๓๐ อีกด้วย ซึ่งสารานุกรมไทยได้บันทึกเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานไว้ ดังนี้ “สถานที่ซึ่งเก็บรักษาสิ่งของต่างๆ มักนิยมเรียกสั้นๆ ว่า “พิพิธภัณฑ์” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้นิยาม คำ “พิพิธภัณฑ์” ไว้ว่า “น. สิ่งของต่างๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ” และให้นิยามคำ “พิพิธภัณฑ์สถาน” ไว้ว่า “น. สถาบันถาวรที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่างๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียน และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ^๒ คำว่าพิ้นบ้าน ตามความหมายของคติชนวิทยา คือ กลุ่มชนที่มีลักษณะร่วมกัน อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นองค์ประกอบรวมที่ทำให้เป็นกลุ่มชน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ต่างกันไปและต้องการดำรงสภาพของตนอย่างอิสระจึงถือว่ากลุ่มมีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นของตนเอง

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จึงเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากการรวบรวมภูมิปัญญาและผลิตภัณท์ต่าง ๆ ภายในท้องถิ่น จัดเป็นคลังสะสมภูมิปัญญาที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ไว้ให้คนรุ่นหลัง โดยมีเป้าหมายให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักตัวเองเป็นสำคัญ สิ่งที่แสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจึงไม่ใช่แค่วัตถุ แต่เป็นความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังวัตถุนั้น ด้วยเหตุนี้ วัตถุที่แสดงจึงไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่าหรือมีความเก่าแก่ แต่ควรเป็นของที่มีความหมายสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ไม่ได้มีความสวยงามแต่ต้องมีความหมาย เช่น เป็นวัตถุที่คนสำคัญสร้างขึ้นหรือเป็นผลของเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง กล่าวคือต้องการเน้นวัตถุทางชาติพันธุ์มากกว่าวัตถุทางโบราณคดี เพราะวัตถุทางชาติพันธุ์นั้นเปรียบประดุจเป็น "ประจักษ์ของภูมิปัญญา" เช่น เครื่องดักสัตว์บางอย่าง ทำอย่างไร ใช้อย่างไร หรือ พิษที่เป็นยารักษา

ความหมายของพิพิธภัณฑ์ จะเห็นได้ชัดว่า บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์นั้นคือ การแสวงหา รวบรวม อนุรักษ์ วิจัย สื่อสาร และจัดแสดงวัตถุ ที่เป็นหลักฐานของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายในเรียนรู้ ให้การศึกษา หาความเพลิดเพลิน และเพื่อพัฒนาสังคมในที่สุดดังนั้น หากจะจัดบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ออกมาให้ชัดเจน อาจแยกแยะได้ดังนี้

๑. การเสาะแสวงหา เก็บรวบรวม (Collecting) วัตถุที่เป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม และต้องคำนึงถึงหลักในการอนุรักษ์ ไม่ดำเนินการโดยวิธีที่จะทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ และทางด้านวิชาการ

^๒บ้านจอมยุทธ. พิพิธภัณฑ์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.baanjomuyut.com/library_2/museum/index.html, ๑๒ ม.ค. ๒๕๕๖.

๒. การอนุรักษ์ (Conservation) วัตถุที่แสวงหา และรวบรวมมานั้น โดยกรรมวิธีและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และด้วยกระบวนการแห่งภูมิปัญญา เพื่อให้วัตถุต่างๆ นั้นคงความเป็นหลักฐานของมนุษย์ต่อไปในอนาคต

๓. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย (Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัตถุที่อยู่ในความดูแล เพื่อนำมาประกอบเป็นหลักฐาน เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในแง่มุมที่พิพิธภัณฑนั้น กำหนดความรับผิดชอบไว้

๔. การบันทึกข้อมูล (Record) และการจัดทำทะเบียนวัตถุ(Registration)เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษา และเพื่อศึกษา ค้นคว้า วิจัย ซึ่งขั้นตอนนี้ จำเป็นต้องใช้ทั้งความรู้ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประเภทนั้นๆ และความสามารถทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อให้ข้อมูลนั้นสามารถบริการเป็นวิทยาการแก่บุคคลทั่วไปได้

๕. การจัดแสดง (Exhibition) หรือการนำเสนอเนื้อหาทางวิชาการ ที่นักวิชาการของพิพิธภัณฑนั้น ๆ ได้ศึกษา ค้นคว้า วิจัย แล้วนำมาประกอบกับวัตถุที่เป็นหลักฐานสำคัญผสมผสานกับเทคโนโลยีทางการออกแบบนิทรรศการ เพื่อให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลิน

๖. การบริการทางการศึกษา และการประชาสัมพันธ์ (Education and Public Relations) คือการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่พิพิธภัณฑรวบรวมมาเป็นองค์ความรู้ให้กับสาธารณชนด้วยการสื่อสารที่เพิ่มไปจากนิทรรศการ เพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นโดยง่ายและเพื่อสร้างสัมพันธ์ระหว่างสาธารณชนกับพิพิธภัณฑ ให้มีความใกล้ชิดกับ นอกจากนี้ยังต้องคิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆ ในการบริการทางการศึกษา และในการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้สาธารณชนมีความสนใจในกิจการของพิพิธภัณฑอยู่ตลอดเวลาด้วย^๓

จากความหมายเบื้องต้นของคำจำกัดความของพิพิธภัณฑที่ว่า “พิพิธภัณฑ หรือ Museum เป็นสถาบันถาวรที่จัดตั้งขึ้นโดยไม่แสวงหาผลกำไรเพื่อให้ บริการแก่สังคมและเพื่อพัฒนาสังคม และเปิดโอกาสให้ สาธารณชนเข้าใช้บริการโดยพิพิธภัณฑ ทำหน้าที่ในการรวบรวม สงวนรักษา สื่อสารเนื้อหา และจัดแสดงนิทรรศการ เพื่อวัตถุประสงค์ในการค้นคว้า การศึกษาวิจัย สันทนาการ วัตถุทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อม^๔ ส่วนของนักวิชาการสายพระพุทธศาสนาให้ความหมายของพิพิธภัณฑให้เรื่องของสาธารณูปการกล่าวว่า สาธารณูปการเป็นการช่วยเหลือ อุดหนุน หรือ เกื้อกูล คนส่วนมากหรือคนทั่วไปหรือกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดระเบียบให้เรียบร้อย เป็นงานเกี่ยวกับพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของวัด ได้แก่ การจัดก่อสร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์

^๓ กรมศิลปากร, คู่มือการปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, พ.ศ. ๒๕๓๙, หน้า ๒๗.

^๔ สภาการศึกษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือ ICOM เป็นสถาบันที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ได้สนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙, หน้า ๒๓๙.

ศาสนวัตถุ และศาสนานให้เรียบร้อย^๕ จะเห็นได้ว่ามีความสองคล้องในเรื่องสถานที่ที่แสดงเพื่ออนุรักษ์ของโบราณ ต่อเนื่องจากประเด็นความหมายข้างต้นแล้วยังมีนักวิชาการท่านหนึ่งให้ความหมายที่ความสำคัญต่อการศึกษาเกี่ยวกับการจัดพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านที่ง่ายที่สุด คือ การสร้างอาคารสำหรับเก็บรวบรวมวัตถุต่างๆ เพื่อดูแลรักษา เพื่อการศึกษาและเพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อว่าเมื่อผู้ใดเข้ามาในสถานที่จัดแสดงจะได้พอใจและดูด้วยความพินิจพิจารณาทั้งยังต้องย้อนกลับมาดูอีกครั้ง เพราะความอยากรู้อยากเห็นนั้นกระตุ้นให้หยุดและพิจารณาสิ่งของ และคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อนำไปพิจารณาศึกษาต่อไป^๖ มีความสอดคล้องกับนักวิชาการสายต่างประเทศ ให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์ ในเรื่องรักษา การอนุรักษ์นั้นไม่เพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ “รักษา” เท่านั้น หากหมายถึง การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบรรยากาศในจินตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของชีวิตที่มีชีวิตที่ดำเนินต่อไป^๗ พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถาบันถาวรที่สร้างขึ้น เพื่อบริการและพัฒนาสังคม และเปิดบริการแก่สาธารณชนทั่วไป โดยไม่หวังผลกำไร มีหน้าที่รวบรวม สงวนรักษา วิจัย สื่อความหมายและจัดแสดงเพื่อประโยชน์ในการศึกษา และความเพลิดเพลินใจในเรื่องของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งครอบคลุมรายละเอียดในด้านต่างๆ ดังนี้^๘

๑. เป็นสถาบันที่รวบรวม สงวน รักษา จัดแสดงนิทรรศการเปิดบริการห้องสมุดและศูนย์เก็บเอกสารสำคัญอย่างถาวร

๒. จัดกิจกรรมการสื่อความหมาย และการอนุรักษ์ถาวรวัตถุ โบราณสถานทางธรรมชาติวิทยา โบราณคดี ชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์ ตลอดจนแหล่งหรือสถานที่ที่มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ในตัวเองโดยธรรมชาติ

๓. เป็นสถาบันที่จัดแสดงตัวอย่างสิ่งมีชีวิต เช่น สวนพฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ สถานสงวนรักษาสัตว์ ฯลฯ

๔. สถานสงวนรักษามรดกชาติ

๕. ศูนย์วิทยาศาสตร์และท้องฟ้าจำลอง

^๕ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณีโย), เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

^๖ นิคม มูลิกะคามะ, “การพัฒนาของพิพิธภัณฑ์ไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๒.

^๗ Carter, Larry W, Environmental Impact Assessment, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1972), P15

^๘ Hudson, Cultural : Conservation Economic development,” in **Conservation and Tourism** (London: heritage trust, 1978), p.95.

สรุปได้ว่า ความหมาย พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ย่อมต้องมีความผู้นำหรือภาวะผู้นำในการบริหาร โดยบริหารตามหลักภาวะผู้นำนั้น มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำที่มีหน้าที่ในการดูแลปกครองคณะสงฆ์ แม้ว่าจะเกิดปัญหาจากภายในและภายนอกคณะสงฆ์ก็ตาม พระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้รอดพ้นจากภัยต่างๆ ได้ คือ การดูแลรักษาตนเอง การบริหารวัด คือ การปกครอง ดูแลรักษาพระสงฆ์ สามเณรและบุคคลอื่นๆ ที่อาศัยในวัด ส่วนการปกครองคณะสงฆ์เริ่มจากระดับวัดถึงองค์พระเถระชั้นไปในสังคม โดยใช้การบริหารต้องใช้หลักธรรม ผู้บริหารต้องถือศีลธรรมอยู่ในหัวใจ มีความรู้ มีความกล้าหาญ มีความขยัน รู้จักละทิ้งส่วนตัวบุคคล แล้วไปเพิ่มแก่ส่วนรวมและสังคมให้เกิดประโยชน์สุด การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบรรยากาศในจินตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑสถาน หากแต่เป็นศูนย์กลางของชีวิตที่ดำเนินต่อไป

๒.๑.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน มีนักวิชาการทั้งของไทยและของต่างประเทศ ได้ให้ทรรศนะไว้แตกต่างกัน และสอดคล้องกันไปแต่ละมิติ ของผู้ที่มีมุมมองของแต่ละท่าน ในที่นี้ผู้วิจัยของเสนอรายละเอียดแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน เน้นความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ในมาตรา ๔ ให้ความหมายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ไว้ว่า “โบราณสถาน” หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีด้วย ส่วนคำว่า “โบราณวัตถุ” หมายถึง สสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และคำว่า “ศิลปวัตถุ” หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีต และมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ^๙ นอกจากคุณค่าสูง นักวิชาการท่านอื่นกล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมัยใหม่เป็นพิพิธภัณฑสถานที่มีการดำเนินการตามมาตรฐานสากลของการพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งมีหน้าที่รวบรวมวัตถุ (Collection) การจำแนกประเภทวัตถุ (Identifying) การบันทึกเป็นหลักฐาน (Recording) การสงวนรักษา (Preservation) การจัดแสดงนิทรรศการ (Exhibition) และการให้

^๙กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, พ.ศ. ๒๕๐๔, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

การศึกษา (Education) พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมัยใหม่เริ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมัยใหม่แบ่งออกได้ ๒ ช่วง ดังนี้^{๑๐}

ช่วงระยะแรก โดยในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานในแหล่งโบราณคดี (Site Museum) ที่ใช้หลักการจัดแสดงที่ทันสมัยเป็นแห่งแรก จากนั้นปี พ.ศ. ๒๕๐๗ พพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งที่ ๒ ที่ได้รับการจัดตั้งและดำเนินการจัดแสดงด้วยวิธีเดียวกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปีพ.ศ. ๒๕๐๙ พพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทุมพร ถูกจัดตั้งขึ้นในบริเวณเมืองโบราณอุทุมพร อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีการจัดแบ่งสัดส่วนและประโยชน์ใช้สอยภายในอาคาร รวมทั้งมีส่วนบริการต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ ได้แก่ ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องบรรยาย ห้องปฏิบัติการช่าง ห้องสมุด และห้องทำงานของภัณฑารักษ์ หลังจากนั้นปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ให้มีลักษณะของพิพิธภัณฑสถานศิลปะโบราณคดี และประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น

ช่วงระยะที่สอง พ.ศ. ๒๕๒๔ – ๒๕๔๒ มีการดำเนินการจัดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินานซึ่ง เป็นวิวัฒนาการของการจัดแสดงที่สืบเนื่องมาถึงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้มีการเปิดห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ไทยในอาคารศิวโมกข์พิมานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครและได้มีการนำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้ในการจัดแสดง

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานประจำภาคตะวันออก (Regional Museum) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี และ พพิธภัณฑสถานแห่งชาติถลาง จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งแรกที่จัดตั้งขึ้นตามโครงการพิพิธภัณฑสถานประจำเมือง และในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชุมพรจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานประจำเมืองแห่งที่สองตามโครงการพิพิธภัณฑสถานประจำเมือง

จากประเด็นแนวคิดข้างต้น จะเห็นมีความสอดคล้องกับนักวิชาการอีกท่าน ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาแนวคิดด้านพิพิธภัณฑสถานจำเป็นต้องศึกษาความเป็นมาของคำว่า “พิพิธภัณฑ” หรือ “พิพิธภัณฑสถาน” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นผู้บัญญัติศัพท์ในภาษาไทย ขึ้นมานั้น พบว่ามีที่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า museum ที่มีรากศัพท์จากคำว่า muse

^{๑๐} สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๔๒),

ที่เกิดขึ้นในยุคกรีกโบราณ ซึ่งเป็นการให้ความหมายถึงการสะสมศิลปโบราณวัตถุของบุคคลชั้นสูง^{๑๑} ในส่วนของนักวิชาการสายต่างประเทศกล่าวถึง หลักการของการอนุรักษ์ไว้ ๕ ประการ คือ^{๑๒}

- ๑) เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีใหม่ ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น
- ๒) เพื่ออนุรักษ์อาคารกลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง
- ๓) เพื่อคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ๆ ให้กับอาคาร
- ๔) จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจว่าที่นั้นๆ มีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัย
- ๕) จะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนี้ด้วย

ซึ่งส่วนของแนวคิดที่นักวิชาการหลายๆ ท่านได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ที่จัดขึ้นในระยะแรกไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการรวบรวมวัตถุเพื่อวัตถุประสงค์ประการใดประการหนึ่งโดยเฉพาะคงเป็นแต่เพียงการเก็บรวบรวมวัตถุที่น่าสนใจไว้เท่านั้นจนกระทั่งเมื่อกิจการพิพิธภัณฑ์เจริญขึ้นระบบและแนววิธีแห่งการบริหารและการศึกษาที่มีจุดหมายเป็นเฉพาะวิชาการแบ่งแยกชนิดหรือประเภทของพิพิธภัณฑ์จึงได้เกิดขึ้นสถานการณ์พิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติได้จำแนกชนิดของพิพิธภัณฑ์ออกเป็นสาขาต่างๆ จำนวน ๙ สาขาดังนี้^{๑๓}

๑. พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ (Museum of Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมผลงานทางศิลปะ

๒. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ทำหน้าที่รวบรวมศิลปะร่วมสมัย

๓. พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ได้พัฒนามาจากการรวบรวมวัตถุในแบบต่างๆ เช่นธรณีวิทยาพฤกษศาสตร์สัตวศาสตร์มานุษยวิทยาฯ

๔. พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวการคิดค้นเกี่ยวกับการหาเครื่องผ่อนแรงและการวิเคราะห์เรื่องราวของจักรวาลอันกว้างใหญ่วงการพิพิธภัณฑ์สถานเรียกพิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล

๕. พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีขอบเขตงานกว้างขวางมีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ได้เข้าใจในวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

^{๑๑} สุจิตรา มาถาวร, **พิพิธภัณฑ์แห่งชาติในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

^{๑๒} Middietion Michale, *Conserln Action*, (London : Civic Trust, 1972) p. 8.

^{๑๓} พลวัฒน์ ระพัฒน์ทอง, **พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๒.

๖. พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เป็นแหล่งแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ในอดีตทางสภากาพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่สร้างความเข้าใจทางสังคมมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง

๗. พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือพื้นบ้าน (Regional Museum -City Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่แสดงเรื่องราวของพื้นบ้าน

๘. พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ (Specialized Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ศิลปะยุคประวัติศาสตร์โบราณคดีและการศึกษาด้านสังคมต่างๆ

๙. พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้จัดตั้งขึ้นโดยสถาบันการศึกษามีวัตถุประสงค์เฉพาะตามความต้องการของสถาบันการศึกษานั้นๆ

ยังมีนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งได้ให้ความเห็นว่าพิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันเปิดที่มุ่งให้บริการการศึกษาและความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่สาธารณชนทั่วไปในเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมของภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหาการปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้านโดยพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งสามารถที่จะเลือกให้ความรู้และบริการเพียงด้านหนึ่งด้านใดก็ได้และไม่จำเป็นต้องให้บริการครบทุกด้านทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเด็นความสนใจโดยมีการจัดเตรียมสิ่งของจัดแสดงให้อยู่ในรูปที่เอื้ออำนวยให้ผู้ชมสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเป็นสำคัญพร้อมกันกับจัดให้มีการบริการเพิ่มเติมแก่ผู้ชมที่สนใจเป็นพิเศษเช่นการจัดพิมพ์เอกสารความรู้การจัดวิทยากรนำชม เป็นต้น^{๑๔} ซึ่งสอดคล้องการนักวิชาการท่านอื่นที่กล่าวไว้ว่า นอกจากการจัดแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ตามลักษณะการบริหารแล้วพิพิธภัณฑ์ยังสามารถจัดแบ่งออกได้ตามลักษณะเนื้อหาทางวิชาการและประเภทของวัตถุที่รวบรวมประเภทของพิพิธภัณฑ์ชนิดนี้ได้แก่ประเภททั่วไปประเภทโบราณคดีประเภทประวัติศาสตร์ประเภทประวัติศาสตร์ศิลปะและประเภทมานุษยวิทยาชาติพันธุ์วิทยาจากหลักการแบ่งแยกชนิดหรือประเภทของพิพิธภัณฑ์ของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติตามลักษณะการบริหารพิพิธภัณฑ์มีบทบาทในการให้การศึกษาพิพิธภัณฑ์ควรมีกิจกรรมและบริการด้านการศึกษามีเจ้าหน้าที่การศึกษารับผิดชอบดำเนินกิจกรรมแก่เยาวชนและประชาชนทุกประเภทซึ่งรวมถึงบุคคลประเภทพิเศษเช่นผู้พิการในลักษณะต่างๆนอกจากจะจัดบริการในพิพิธภัณฑ์แล้วยังมี

^{๑๔} สมลักษณ์ เจริญพจน์และคณะ, คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า๕-๖.

การจัดกิจกรรมนำวัตถุออกไปแสดงให้ความรู้ความเพลิดเพลินแก่ชุมชนที่ห่างไกลอีกด้วยจากหลักการหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์^{๑๕}

ในส่วนของนักวิชาการสายต่างประเทศ ได้ให้ความเห็นว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีหน้าที่หลักในการสงวนรักษา อนุรักษ์ จัดแสดงและให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นบทบาทโดยทั่วไปของพิพิธภัณฑ์อยู่แล้ว หากแต่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะมีบทบาทในการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความมั่นใจ และสามารถสร้างกำลังใจ ให้แก่คนในท้องถิ่น สามารถพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงควรมีบทบาทกับสังคมดังต่อไปนี้

๑. มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น

๒. เป็นองค์กรที่สงวนรักษา อนุรักษ์ มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

๓. มีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

๔. มีบทบาทในการให้บริการทางการศึกษาแก่คนในท้องถิ่นและต่างถิ่น

๕. มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนในท้องถิ่น^{๑๖}

การยอมรับในข้อที่ว่ามรดกด้านอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษยชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานาประการ ซึ่งได้แก่การพังทลายอันเกิดขึ้นจากการละเลยไม่เอาใจใส่ หรือผลพิษในอากาศหรือสาเหตุอื่นๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่องการรื้อทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่^{๑๗}

สรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านมีความสำคัญเพราะเป็นกลไกสำคัญเพื่อการศึกษาจากระบบที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นบ้านช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยช่วยอนุรักษ์สิ่งของที่มีความหมายทางวัฒนธรรมไม่ให้เกิดกระจายหรือสูญหายเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านโดยปลูกฝังให้คนในพื้นบ้านเข้าใจถึงประวัติความเป็นมา พัฒนาการของสังคมภูมิปัญญาดั้งเดิมของพื้นบ้านและเปิดโอกาสให้คนในพื้นบ้านได้ศึกษาถึง "รากเหง้า" และเห็นคุณค่าของพื้นบ้านของตน พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันของประชาชนเป็นศูนย์กลาง

^{๑๕} พระปลัดประพจน์ สุภาโต, “บทบาทพิพิธภัณฑ์ในการพัฒนาชุมชน : พหุกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอำเภอนครชัยศรีจังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

^{๑๖} Ambrose and Paine, *The Social Psychology of Organization*, (New York :Prentice Hall Inc, 1993), p. 36-64.

^{๑๗} Sandys, Duncan, *Tourism and Heritage Conservation*, (PATA Conference Bangkok : November.1979), Pp 4-7.

ชุมชนและบริการชุมชนซึ่งประกอบด้วยคนทุกประเภททุกวัยทุกระดับการศึกษาเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลินใจพิพิธภัณฑสถานจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ของชุมชนเชื่อมโยงอดีตปัจจุบันและอนาคตงานของพิพิธภัณฑสถานจึงเป็นสิ่งสำคัญทุกชั้นตอนที่จะละเลยมิได้ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและประกอบด้วยการรวบรวมวัตถุการตรวจสอบจำแนกแยกประเภทและศึกษาวิจัยการบันทึกหลักฐานการซ่อมสงวนรักษาวัตถุรักษาความปลอดภัยการจัดแสดงการให้การศึกษานำที่ทางสังคมดังกล่าวเป็นบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานทุกประเภทพิพิธภัณฑสถานเป็นหน่วยงานที่อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นมีบทบาทในการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจความมั่นใจและสามารถสร้างกำลังใจให้แก่คนในท้องถิ่น สามารถพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตน พพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจึงควรมีบทบาทกับสังคมแต่นอกจากพิพิธภัณฑสถานของกรมศิลปากรแล้วยังมี

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในประเทศไทย

ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในประเทศไทย ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวความคิดทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุของโลกมีประวัติความเป็นมายาวนาน นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มเห็นคุณค่าของที่ตกทอดสืบต่อมาในแง่ของความคิด และความทรงจำในอดีต ความรู้สึกร่วมกันในศาสตร์แห่งความงามทางสุนทรียภาพ และความเข้าใจในคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ซ่อนอยู่ ความคิดของมนุษย์ต่อสิ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแง่มุมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นที่มาที่ใช้ในการดำรงไว้ซึ่งโบราณสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถาน อันมีพัฒนาการสู่แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน โดยแต่ละยุคนี้จะเน้นในเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาของคนในชุมชน และคนในพื้นที่บ้านโดยได้ศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งจะได้นำเสนอรายละเอียด ดังต่อไปนี้จากการประมวลแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑) ความหมายของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ

จากการทบทวนความหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุมีนักวิชาการทั้งของไทยและของต่างประเทศ ได้ให้คำอธิบายไว้แตกต่างกัน และสอดคล้องกันไปแต่ละมิติ ของผู้ที่มีมุมมองของแต่ละท่าน ในที่นี้ผู้วิจัยของเสนอรายละเอียดความหมายการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ดังต่อไปนี้

ความหมายของการอนุรักษ์โบราณสถาน หมายถึงการสร้างสรรค์ การฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็นชาติและเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น การอนุรักษ์เป็นการรักษาสภาพเดิมของ

ศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม โบราณสถานหรือส่วนของเมือง รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเพื่อให้ มีประโยชน์ใช้สอยร่วมกับเราในชีวิตประจำวัน^{๑๘} สอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการ ที่ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ ไว้ว่า หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐาน ในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตได้^{๑๙} อีกนัยหนึ่ง ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไว้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นทรัพยากร ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ เสริมสร้างการเรียนรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิม นอกจากนี้ยังสามารถสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจในระดับหนึ่งให้กับชุมชนท้องถิ่นได้ หากมีการจัดการทรัพยากรศิลปวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม^{๒๐} ในความสอดคล้องของความหมายนี้ยังนักวิชาการท่านอื่นได้อธิบายความหมายต่อไปอีกกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การที่รักษาอาคารเหล่านั้นอาจมีวิธีการอย่างหนึ่ง คือการสร้างอาคารใหม่เพื่อเชิดชูอาคารเก่าให้ชัดเจน โดยต้องขึ้นอยู่ความสามารถของสถาปนิกว่ามีความ สามารถเพียงใด^{๒๑}

จากความสอดคล้องกับความหมายของนักวิชาการชาวต่างประเทศที่ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์นั้นไม่เพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ“รักษา”เท่านั้น หากหมายถึง โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของชีวิตที่ดำเนินต่อไป^{๒๒}

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นทรัพยากร การอนุรักษ์ เป็นการถนอม ดูแล รักษาความสำคัญและหลักฐานสิ่งของโบราณ อันเป็นทรัพยากรที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ เสริมสร้างการเรียนรู้และความเข้าใจ

^{๑๘}สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่ พระสังฆาธิการ ปี ๒๕๓๘ - ๒๕๔๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕.

^{๑๙}สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

^{๒๐}กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมพันธ์, ๒๕๔๔), คำนำ.

^{๒๑}สุภัทรดิศ ดิสกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปและโบราณสถานวัตถุในสรุปรายงานการสัมมนาเรื่อง “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร”, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๒๒}Carter, Larry W, *Environmental Impact Assessment*, (New York: McGraw-Hill Book Company, 1972), p. 15.

เกี่ยวกับภูมิปัญญา เป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูง และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน การสร้างอาคารใหม่เพื่อเชิดชูอาคารเก่าให้ชัดเจน โดยต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของสถาปนิก เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็นชาติ และเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น การอนุรักษ์เป็นการรักษาสภาพเดิม

๒.๒.๒) แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ มีนักวิชาการทั้งของไทยและของต่างประเทศ ได้ให้ทรรศนะไว้แตกต่างกัน และสอดคล้องกันไปแต่ละมิติ ของผู้ที่มีมุมมองของแต่ละท่าน ในที่นี้ผู้วิจัยของเสนอรายละเอียดความหมายการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ดังต่อไปนี้

แนวคิดที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ นักวิชาการสายหน่วยงานราชการ ได้กล่าวถึง เนื้อความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ในมาตรา ๔ ให้ความหมายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุไว้ว่า “โบราณสถาน” หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีด้วย ส่วนคำว่า “โบราณวัตถุ” หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี และคำว่า “ศิลปวัตถุ” หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ^{๒๓} สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า หนทางหนึ่งในการอนุรักษ์ให้ได้ผลนั้น คือการดัดแปลงนำเอา สถาปัตยกรรมต่างๆ และโบราณสถานนำมาใช้ในลักษณะการอย่างใหม่ที่ดียิ่งกว่าเดิม และเกิดความ สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน แต่กิจการดังกล่าวจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสามารถรักษาหลักการของ การอนุรักษ์ไว้ได้ คือผลของการดัดแปลงจะต้องยังคงไว้ซึ่งลักษณะส่วนใหญ่ และรายละเอียดส่วน สำคัญของสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานนั้น เช่นเดียวกับคงไว้ซึ่งคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรม และคงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิชาที่เกี่ยวข้อง^{๒๔} สอดคล้องกับ

^{๒๓} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, พ.ศ. ๒๕๐๔, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^{๒๔} วรวิทย์ โอตะระกุล, “มาอนุรักษ์กันเถิด”, วารสารสถาปนิก, (ฉบับ ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๒.

แนวคิดการแบ่งประเภทของโบราณสถานออกตามการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑) โบราณสถานที่ร้างแล้ว ได้แก่ โบราณสถานที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และไม่มีคนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์แล้ว

๒) โบราณสถานที่ยังไม่ร้าง ได้แก่ โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และยังมีคนอยู่อาศัย หรือเข้าไปใช้ประโยชน์อยู่^{๒๕}

จากแนวคิดของนักวิชาการในประเด็นแนวคิดที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ มีความสอดคล้องกับความหมายของคำว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่ว่า “โบราณสถาน” หมายถึง สิ่งก่อสร้างอยู่ติดที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น เนินดินที่มีหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ ถ้ำ เพิงผา สถานที่ที่มนุษย์เคยใช้สอยในอดีตหรือยังใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ ศาลา วัง พระราชวัง ป้อมปราการ กำแพงแก้ว ค่าย แหล่งฝังศพ โบราณ ตะแลงแกง ศาลหลักเมือง เต่าเผาเครื่องสังคโลก คูเมือง กำแพงเมือง บ้าน โกดัง ท่าเรือ คลองเมืองโบราณ เป็นต้น “โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ” หมายถึง วัตถุต่างๆ เช่น หิน ดินเผา ไม้เขาสัตว์ หนัง ใบพืช ใบสัตว์ ซึ่งในสมัยโบราณได้นำวัตถุเหล่านี้มาทำเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องประดับ พระพุทธรูป สมุดข่อย หนังสือ ศิลจารึก ตัวหนังสือเครื่องดนตรีต่างๆ เป็นต้น^{๒๖} ในส่วนของนักวิชาการชาวต่างประเทศได้ให้แนวคิดด้านการอนุรักษ์ ไว้ว่า หลักการสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน ต้องเคารพต่อเอกลักษณ์และคุณค่าของย่านเมืองประวัติศาสตร์ ความงาม ตลอดจนความสมดุลทางสังคมที่มีอยู่เดิม ซึ่งต้องมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียด ชัดเจน และถูกต้องตามหลักวิชาการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเมือง และย่านประวัติศาสตร์ ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชน มีการฝึกอบรม รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์การจัดทำแนวทางหรือคู่มือการพัฒนาเมือง และย่านประวัติศาสตร์เผยแพร่แก่ประชาชน โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับมาตรการการควบคุมการพัฒนา โดยเฉพาะรูปแบบอาคารและสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสม ให้ความสำคัญต่อสิทธิของประชาชนในท้องถิ่น และเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้น ตลอดจนประสานและเชื่อมโยงแผนอนุรักษ์เมือง และย่านประวัติศาสตร์เข้ากับ

^{๒๕} ปรีชา กาญจนาคม, **การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลาย**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๒๖} สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, **คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

แผนพัฒนาระดับชาติ ภาคและท้องถิ่น เช่น ประสานการควบคุมเข้ากับผังเมืองรวม ข้อบัญญัติท้องถิ่น ฯลฯ^{๒๗}

นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวถึง การเสื่อมโทรมของแหล่งโบราณสถานไว้ว่า เมื่อสังคมไทยยอมรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาย่อมเกิดลักษณะที่เรียกว่า “การสูญหายทางวัฒนธรรม” คือการเกิดวัฒนธรรมใหม่เข้ามาทดแทนที่ของเก่า ดังนั้นในปัจจุบัน การดัดแปลงรื้อถอนหรือทำลายโบราณสถานเกิดขึ้นเนื่องจากค่านิยมของสังคม ที่มีการรับอิทธิพลของอารยธรรมต่างถิ่นเข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงรสนิยมในเรื่องรูปแบบเดิม (ของเก่า) ที่สังคมปัจจุบันคิดว่าล้าสมัยทำให้เกิดการสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านภูมิทัศน์ เป็นการทำลายแหล่งโบราณสถานให้เสื่อมคุณค่าในที่สุด^{๒๘} ส่วนหนึ่งของนักวิชาการท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า ความมุ่งหมายที่จะต้องให้มีการอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมมีดังต่อไปนี้^{๒๙}

๑) การอนุรักษ์เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งเหล่านี้

๒) โบราณสถานที่ดี งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ดี แม้จะเลียนแบบสร้างขึ้นใหม่อย่างเหมือนของเก่าทุกประการ แต่ก็ไร้ซึ่ง “วิญญาณ” ที่เคยมีอยู่ในของเก่านั้น

๓) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างเอาไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๔) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชนิด ได้กลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีระหว่างกลุ่มชนในชาติ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๕) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นหลักฐานที่ดีในการศึกษาด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๖) งานสถาปัตยกรรม ที่มีคุณค่าดังได้กล่าวมาแล้วเหล่านี้ ส่วนใหญ่ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งของการพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยว และทัศนศึกษาได้ ย่อมก่อให้เกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และผลดีทางด้านเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่น ตลอดจนประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เช่นกัน

^{๒๗} Robert McNulty, “Cultural Tourism: Opportunities of Conservation Economic development,” in Conservation and Tourism (London: heritage trust, 1985), p. 37.

^{๒๘} คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๔๐.

^{๒๙} ไชแสง ศุขะวัฒนะ, การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑.

จากประเด็นแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ นักวิชาการกล่าวเสริมถึงการที่จะสามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการได้จำเป็นจะต้องเข้าใจในหลักการเสียก่อน การอนุรักษ์กับการพัฒนานั้นไม่ใช่สิ่งตรงข้ามอันแยกออกจากกัน แต่จะต้องถือว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นส่วนอันสอดคล้องประสานกัน ดังกล่าว “เป็นอันหนึ่งอันเดียวดังเกลียวเชือก” ซึ่งหากยอมรับในข้อตกลงคำกล่าวนี้นี้ ย่อมสรุปเป็นหลักการได้ คือ

๑. พึงจัดความเชื่ออย่างผิวเผิน ที่ว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นสิ่งขัดกัน
๒. พึงเข้าใจให้ถูกต้องว่า แท้ที่จริงการพัฒนากับการอนุรักษ์นั้นเป็นส่วนประกอบต่อกันและกัน
๓. พึงกำหนดว่า ไม่มีขบวนการพัฒนาอันใดที่ถือได้ว่าสมบูรณ์ หากขาดข้อพิจารณาในด้านการอนุรักษ์รวมอยู่ด้วยกันอย่างได้ดุลยภาพ^{๓๐}

ส่วนของนักวิชาการสายต่างประเทศ ได้กล่าวว่า การยอมรับในข้อที่ว่ามรดกด้านอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานัปการ ซึ่งได้แก่การพังทลายอันเกิดขึ้นจากการละเลยไม่เอาใจใส่ หรือผลพิษในอากาศหรือสาเหตุอื่นๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่องการรื้อทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่^{๓๑} จะเห็นว่ามีผลสอดคล้องกับนักวิชาการสายต่างประเทศอีกท่านได้กล่าวว่า ถ้าเราต้องการสร้างชีวิตจิตใจให้แก่เมืองใด ชุมชนใดเราต้องหวนกลับไปศึกษาชีวิตจิตใจในอดีตของเมืองนั้นเสียก่อน คำกล่าวนี้น่าจะเป็นเครื่องเตือนใจแก่นักพัฒนาเมืองทั้งหลายว่า “...ถ้าอยากสร้างให้ดีขึ้นเท่าใด ก็อดไม่ได้ที่จะส่งเสริมและอนุรักษ์โบราณวัตถุ และโบราณสถานให้ดีควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองด้วย”^{๓๒} นักวิชาการสายพระพุทธศาสนากล่าวเสริมไว้ว่า ในชนบทความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้มีลักษณะพิเศษจำเพาะคือ พระสงฆ์เป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังพระ โดยความเคารพนับถือและเชื่อฟังนี้เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวอำนาจ การกระทำจึงเป็นไป

^{๓๐} นิจ หิฏฐิระนันท์, เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), (ม.ป.ป.), หน้า ๓๑๔.

^{๓๑} Sandys, Duncan, **Tourism and Heritage Conservation**, (PATA Conference Bangkok : November.1979), pp. 4-7.

^{๓๒} Alvin, Bertrand, **Rural Sociology**, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1958), p. 150.

ด้วยความเต็มใจและเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย^{๓๓} ในประเด็นดังกล่าวเป็นเหตุผลให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมจากปัญหาดังกล่าวมีนักวิชาการอีกท่านมีแนวคิดสอดคล้องที่ว่า พระสงฆ์จึงต้องร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุเนื่องจาก “พระสงฆ์เป็นผู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน”^{๓๔} โดยมีนักวิชาการสายพระพุทธศาสนากล่าวถึง หน้าที่งานในขอบข่ายด้านการสาธารณูปการ ไว้ว่า เป็นการช่วยเหลือ อุดหนุน หรือเกื้อกูล คนส่วนมากหรือคนทั่วไปหรือกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการวัดให้อยู่ในความเรียบร้อย เป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของวัด ได้แก่ การก่อสร้าง และบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถานให้วัดเรียบร้อยดีงาม^{๓๕}

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย เริ่มต้นขึ้นมาจากการอนุรักษ์ในแบบประเพณีนิยมจากหลักฐานบันทึกต่างๆที่เกี่ยวข้อง มักจะเป็นเรื่องราวของการซ่อมแซมปรับปรุงวัดในพระพุทธศาสนา แม้จะไม่มีรายละเอียดที่แสดงถึงวิธีการที่ใช้ในการซ่อมแซม แต่ก็สามารถทำให้เข้าใจถึงแนวคิดในการอนุรักษ์ในอดีตได้อย่างชัดเจน บันทึกที่เก่าที่สุดมีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย จากจารึกวัดศรีชุมได้กล่าวว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ได้ดำเนินรอยตามองค์พระพุทธเจ้าจาริกแสวงบุญไปตามสถานที่ต่างๆ ทั้งในสุโขทัย อาณาจักรใกล้เคียงและศรีลังกา ซึ่งในระหว่างการจาริกแสวงบุญนั้น สิ่งที่เป็นบุญอันยิ่งใหญ่ได้แก่ การรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินเข้าด้วยกันและซ่อมแซมเสียใหม่ด้วยปูน เป็นแบบอย่างให้ชาวพุทธถือปฏิบัติสืบต่อมาเพื่อผลบุญจนในปัจจุบัน เป็นแนวทางการอนุรักษ์แบบประเพณีนิยมที่มีพื้นฐานมาจากความศรัทธา ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ถือว่าเป็นการสืบทอดศาสนาด้วยทางหนึ่ง^{๓๖} ส่วนนักวิชาการสายสำนักโบราณคดี ระบุไว้ว่า วัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของการศึกษาศิลปะ ศาสตร์ทุกแขนง ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ ฯลฯ โดยพระสงฆ์ที่มีความชำนาญเฉพาะในศาสตร์นั้น เป็นครูผู้สอน พระสงฆ์ยังมีวิชาวรรณกรรมหรือช่าง ๙ อย่าง ที่ศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติกันต่อมา เพื่อประโยชน์ในการดูแลอนุรักษ์สมบัติของวัดในทางที่ถูกที่ควร วิชาวรรณกรรมนี้ประกอบด้วยช่างรัก ช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างกระฉก ช่างเขียน ช่าง

^{๓๓} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๔๒.

^{๓๔} สมพร เทพสิทธิธา, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาอุรวุทธิกสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๙.

^{๓๕} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปโน), **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^{๓๖} ปันรัชฎ์ กาญจนนัฐิ, **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘.

หล่อ และช่างทาสี ซึ่งวิชาช่างดังกล่าวนับเป็นการรวบรวมงานหลักพื้นฐานวิชาช่างทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม พระสงฆ์ในอดีตจึงมีความรู้ในเรื่องงานช่างเป็นอย่างดี สามารถดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ อันทรงคุณค่าในวัดได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์งานศิลปกรรมหรือเสนาสนะภายในวัดได้อย่างงดงาม^{๓๗} โดยมีความสอดคล้องที่ว่า พระสงฆ์สามารถดำเนินการในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชนได้ดังนี้

๑) การนำเสนอข้อมูลข่าวสารทางวิชาการแก่สาธารณชน ซึ่งจะต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง

๒) การจัดทำป้ายสื่อความหมาย จะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บท การอนุรักษ์โบราณสถาน หากไม่มีแผนแม่บทความเร่งรัดให้มีการกำหนดแนวทางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เนื่องจากการจัดทำป้ายสื่อความหมาย นอกจากจะต้องมีใจความที่ถูกต้อง อ่านเข้าใจง่ายและสื่อสารได้ชัดเจนแล้ว ยังต้องพิจารณาในเรื่องรูปแบบ ขนาด และตำแหน่งที่ตั้งของป้ายที่เหมาะสมด้วย ทั้งนี้จะต้องอยู่ในหลักการไม่สร้างปัญหา กีดขวาง หรือบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน ควรให้มีความกลมกลืนโดยภาพรวม ไม่เด่นชมโบราณสถาน ไม่ตั้งอยู่บนแนวแกนสำคัญ หรือสร้างทับลงบนซากโบราณสถาน

๓) ต้องควบคุมไม่ให้มีการติดตั้งป้ายที่เกินความจำเป็น ซ้ำซ้อน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความรกรุงรัง กีดขวางทัศนียภาพที่งดงาม และอาจให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกัน เมื่อมีการปรับปรุงข้อมูลให้จัดทำป้ายใหม่โดยให้ถอดถอนป้ายเดิมออกทุกครั้ง

๔) ควรออกแบบป้ายสื่อความหมายให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย และที่ตั้งของป้าย เพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริการด้านข้อมูล ข่าวสาร^{๓๘}

นักวิชาการสายโบราณคดีได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ที่มีต่อหลักฐานทางโบราณคดี ในแง่ของการช่วยซ่อมแซม บูรณศาสนวัตถุที่ชำรุดผุพังนั้น น่าจะมีสืบเนื่องมาโดยตลอด เพราะพระสงฆ์มักมีรูปเคารพไปในที่ต่างๆ เสมอย่อมมีโอกาสพบเห็นบรรดาโบราณสถาน โบราณวัตถุ มากกว่าคนทั่วไป โบราณสถาน โบราณ วัตถุเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนา อาทิ วิหาร พระพุทธรูป ที่อยู่ในสภาพ ทรุดโทรม ประกอบกับความปรารถนาดี ไม่นิ่งดูตาย เพิกเฉย พระสงฆ์มักดำเนินการซ่อมแซมสิ่งนั้นตามกำลังเท่าที่ตนสามารถกระทำได้ อาจใช้วิธีชักชวนชาวบ้านให้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุนั้น ด้วยกิจดังกล่าวถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมู่พระสงฆ์ เพื่อซ่อมแซมสิ่ง

^{๓๗} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓-๕๔.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒-๗๓.

อันเป็นศาสนาวัตถุ เสมือนการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา^{๓๙} ส่วนของนักวิชาการสายศิลป์กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ว่า พระสงฆ์สามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มาถ่ายทอดให้แก่ประชาชน โดยการศึกษาหาความรู้จากสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และนอกจากพระสงฆ์จะเป็น ผู้เรียนรู้ถ่ายทอดมาโดยตรงแล้ว จะต้องเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วม มือกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษาโบราณสถาน โดยการจัดหาอาสาสมัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของชาติ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และขนบธรรมเนียมประเพณีไทยชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรม เพื่อการดูแลรักษาโบราณสถานในท้องถิ่นให้มั่นคงสวยงามทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่น การดูแลถากถางทำความสะอาดโบราณสถานเป็นประจำ หรือส่งเสริมการจัดกิจกรรมประเพณีไทยที่งดงามเนื่องในวันนักขัตฤกษ์ต่างๆ งดการจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมอบายมุขในทางตรงและทางอ้อม เป็นต้น^{๔๐}

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างอยู่ติดที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ โบราณวัตถุหรือสิ่งหาปริมาตรที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาตินั้น จะต้องเคารพต่อเอกลักษณ์และคุณค่าที่สำคัญของสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรม ซึ่งต้องมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียด ชัดเจน และถูกต้องตามหลักวิชาการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชนในท้องถิ่นด้วย การพัฒนาทางความคิด เกี่ยวกับการรักษาและการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุมีมากกว่าหลายร้อยปี กว่าจะสร้างหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีในการอนุรักษ์ได้ และทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ นิยมใช้แพร่หลายในปัจจุบัน จนกลายเป็นบทสรุปของหลักเกณฑ์การอนุรักษ์โบราณสถานสากล ส่งผลให้เกิดหลักเกณฑ์การอนุรักษ์โบราณสถานทั่วโลก จะต้องเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วม มือกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษาโบราณสถาน โดยการจัดหาอาสาสมัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้นทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานับการ การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นงานที่พระสงฆ์สามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มาถ่ายทอด อบรมสั่ง

^{๓๙} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๕๙.

^{๔๐} กรมศิลปากร, คู่มือถวายความรู้แด่พระสงฆ์ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๑.

สอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกของเก่าเป็นอย่างดียิ่ง โดยความมุ่งหมายเพื่อการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า อันเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ และองค์การดำรงชีวิตของชุมชนในสังคม นอกจากนั้น การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปะ วัตถุมีจุดมุ่งหมายสำคัญดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีคุณค่าในฐานะของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งย่อมเกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่นตลอดจนประเทศชาติอันเป็นส่วนร่วมได้